

(Süleyman Paşa ve Hamza Çavuş), bir mes-cid ve dört tekke (Şeyh Sinan, Şeyh Alâ-eddin, İbrâhim Baba ve Süleyman Baba) olduğu belirtilir. 1319 (1901-1902) ta-rihli *Edirne salnâmesi* 3500 müslüman nüfusa ilâve olarak 300 Rum ve 300 Bul-gar'ın Ferecik'te ikamet ettiğini yazmak-tadır. Ayrıca cuma namazı kılınabilecek üç caminin yanı sıra bir kilise ve 100 de dükkân vardı. Rus asıllı Bizans tarihçisi T. H. Ouspensky 1907'de Ferecik'te ço-ğunluğun Türkler'den oluştuğunu, çok az sayıda Yunan ve Bulgar bulunduğunu belirtir. G. Lampusiades 1920'de, 1912 Balkan savaşları öncesinde Ferecik'te 600 hâne Türk, 160 Rum ve on hâne Bul-gar'ın bulunduğunu kaydetmiştir.

Balkan savaşları ve 1912-1919 Bul-gar işgali sırasında Ferecik çok tahribata uğradı. Bu sırada müslüman ailelerin çoğu kasabayı terketti ve İslâmî yapıla-rın hemen hepsi yıkıldı. Gazi Süleyman Paşa Camii kiliseye çevrildi. Son olarak II. Abdülhamid tarafından 1317'de (1899-1900) bakımı yaptırılan Osmanlı hat ve süslemeleri yok edildi. 1919 Ekiminden 1920 Mayısına kadar Ferecik müttefik-ler adına İtalyan askerlerince, 1920 Ha-ziranından itibaren de Yunanlılar'ca iş-gal edildi ve bu fiilî durum 1923 Lozan Antlaşması ile hukuken tanınmış oldu. 1920 Yunan nüfus sayımında kasabada 122 kişi vardı. Göç eden Türk ve Bulgar-lar'ın yerine Türkiye sınırları içerisinde kalan yerlerden ve özellikle Trakya'dan gelen Rumlar yerleştirildi.

XVI. yüzyılda Rumeli beylerbeyliğinin sağ kolunu teşkil eden dokuz kazadan biri olan Ferecik bu durumunu uzun sü-re korudu. 1860'larda bir liman şehri olarak Dedeâğaç'ın kurulup geliştirilmesi, ticarî yönden olduğu gibi idarî bir mer-kez olarak da Ferecik'in önemini azalttı. 1875-1878 Edirne salnâmelerine göre Ferecik Edirne sancağına bağlı altmış al-tı köye sahip bir kaza merkeziydi. 1884'ten sonra sadece dokuz köyü olan, De-deâğaç sancağına bağlı bir nahiye dere-cesine düştü. 1920'den sonra Ferecik eski nüfus sayısına ulaştıysa da büyük ve modern bir liman şehri olan ve aynı zamanda endüstri merkezi haline gelen Dedeâğaç'ın gölgesinde kaldı. 1961'de müslüman birkaç çingene hariç tamamı Rum 4600 nüfusa sahipti. 1981 sayımı-na göre nüfusu 9000 civarındaydı.

Bugün Ferecik'te Âhî Turhan Hama-mı'nın ve Osmanlı su kanalının kalıntıla-rının yanı sıra Bektaşî şeyhi İbrâhim Ba-ba'nın türbesi bulunmaktadır. Mevcut iki

kitâbeye göre bu türbe 1098'de (1686-87) kubbeli yapılmıştır. Yıllardan beri do-muz ahırını olarak kullanılmakta olan tür-be bölge halkınca tekke adıyla anılmak-tadır. Ferecik'te yetişen en önemli şah-siyet Osmanlı şair ve tarihçisi Hadîdî'dir. Hadîdî burada doğdu ve hayatı bo-yunca bu kasabada yaşadı, kadılıkta bu-lundu, Gazi Süleyman Paşa Vakfı nazırı olarak görev yaptı. Ayrıca şair ve sanat tarihçisi Rıfkı Melûl Meriç de burada doğmuştur (1901).

BİBLİYOGRAFYA :

İcmal Defteri, İstanbul Belediyesi Atatürk Ki-taplığı, M. Cevdet, nr. 0.89, s. 69; BA, TD, nr. 77, s. 442, 488; nr. 370, s. 43, 49; nr. 494, s. 278-285; nr. 648, s. 513-518; BA, MAD, nr. 55, s. 126-127; B. de la Broquière, *Le Voyage d'outremer* (ed. Ch. Schefer), Paris 1892, s. 179-180; Kantakuzenos, *Historia*, Bonn 1832, III, 310; Oruç b. Âdil, *Tevârîh-i Âl-i Osmân*, s. 17 vd.; Hadîdî, *Tevârîh-i Âl-i Osmân (1299-1523)* (nşr. Necdet Öztürk), İstanbul 1991, s. 77-79; P. Belon, *Les Observations de plusieurs singu-larités et choses mémorables trouvées en Grèce*, Paris 1554, s. 141; Küçük Nişancı Mehmed Paşa, *Tarih*, İstanbul 1290, s. 103; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VIII, 77-79; R. de Dreux, *Voyage en Turquie et en Grèce* (ed. H. Per-not), Paris 1925, s. 86-87; P. Lucas, *Voyage du Sieur P. L. fair en 1714*, Amsterdam 1790, I, 27, 47; F. de Beaujour, *Voyage militaire dans l'Empire ottoman*, Paris 1829, s. 236; A. Boué, *Requiel d'itinéraires dans la Turquie d'Europe*, Wien 1854, s. 105-106; A. Viquesnel, *Voyage dans la Turquie d'Europe, description physi-que et géologique de la Thrace*, Paris 1868, I, 161; I. Altinov, *La Thrace interalliée*, Sofia 1921, s. 4, 15; H. J. Kissling, *Beiträge zur Kenntnis Thrakien im 17. Jahrhundert*, Wiesbaden 1956, s. 85-86; C. Asdracha, *La Région des Rhodop-es aux XIIIe et XIVe siècles, étude de géog-raphie historique*, Athen 1976, s. 124-130; H. J. Kornrumpf, *Die Territorialverwaltung im östlichen Teil der Europäischen Türkei (1864-1878)*, Freiburg 1976, s. 264-265; S. Sinos, *Die Klosterkirche der Kosmosoteire in Bera (Vi-ra)*, München 1985; P. Soustal, *Tabula Imperii Byzantine VI, Thrakien*, Wien 1991, s. 200-201; Ch. Bakirtsis — D. Triantaphyllos, *Thrace*, Athens 1990, s. 62-68; Machiel Kiel, "Remarks on some Ottoman-Turkish Aqueducts and Water Supply Systems in the Balkans. Ka-valla, Chalkis, Levkas and Ferai/Ferecik", *De Turcica Alissque Rebus, Commentarii Henry Hofman dedicati (= Utrechtse Turko-logische Reeks No 3)*, (ed. Marc van Damme), Utrecht 1992, s. 105-139; G. Lampusiades, "Odoiporikon", *Thrakika*, sy. 3 (1932), s. 172-173; J. Schulze, "Neugriechenland. Eine Lan-deskunde Ostmakedoniens und Westthra-kiens", *Petermanns Mitteilungen*, sy. 233, Got-ha 1937, s. 89, 229, 401; Ekrem Hakkı Ayver-di, "Gaazi Süleyman Paşa Vakfiyesi ve Tah-rir Defterleri", *VD*, VII (1968), s. 19-28; Necdet Öztürk, "Ferecik'in Süleyman Paşa Tarafın-dan Fethine Dair", *Türkölü Araştırmaları Der-gisi*, IV, İstanbul 1989, s. 135-145.

MACHIEL KIEL

FEREZDAK

(الفرزدق)

Ebû Firâs Hemmâm b. Gâlib
b. Sa'saa et-Temîmî
(ö. 114/732)

Emevîler devrinde
eski üslûbu devam ettiren
üç büyük hiciv şairinden biri.

20 (641) yılında Basra yakınındaki Kâ-zîme'de varlıklı, kültürlü, cömert ve nü-fuzlu bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Babası ona, amcasının da adı olan Hemmâm isminin küçültmeli şekliyle Hü-meym diye hitap ederdi. Yüzü veya alt dudağı somuna benzediği için kendisi-ne bu anlama gelen "Ferezdak" lakabı verilmiş ve bu lakapla tanınmıştır. Aile-si Temîm kabilesinin Mücâşi' kolundan-dır. Dedesi Sa'saa b. Nâciye sahâbî ol-makla beraber babası Gâlib Hz. Peygam-ber'i göremediği için **muhadramûn***-dan sayılır. Basra'nın kurulmasından son-ra 14 (635) yılında Kâzîme'ye yerleşen Gâlib cömertliğiyle tanınan bir kimsey-di. İlme meraklı, zeki, hafızası güçlü bir çocuk olan Ferezdak ilk öğrenimini böy-le bir ortamda yaptı. Bir râvi ve **ahbâr*** âlimi olan dedesi Sa'saa onun eğitimi-yile yakından ilgilendi. Ferezdak, şairi bol bir muhitte bir bedevî genci gibi yetişe-rek küçük yaşta şiire başladı. On beş ya-şında iken babası oğlunu Basra'ya gö-türerek Hz. Ali'nin huzurunda şiirlerini okumasını sağladı. Hz. Ali, duygu ve dü-şüncesinin gelişip zenginleşmesi için ona Kur'an öğretilmesini tavsiye etti. Bu zi-yaretin şair üzerinde önemli etkisi ol-duğu ve şiirlerinde görülen Ehl-i beyt sevgisinin buradan geldiği anlaşılmaktadı-r. Halife Muâviye b. Ebû Süfyan aley-hinde yazdığı bir şiir sebebiyle Muâvi-ye'nin üvey kardeşi Ziyâd b. Ebîh'in düş-manlığını kazandı. Ziyâd'ın Irak valisi ol-masından (45/665) beş yıl sonra Basra'dan kaçarak Hicaz'a gitti ve Medine Valisi Saîd b. Âs'ın himayesine girdi. Fakat bir süre sonra Mervân b. Hakem Medi-ne valisi olunca şehirden çıkarıldı. Zi-yâd'ın vefatı üzerine tekrar Basra'ya dön-dü ve onun ölümünden duyduğu sevinci şiirleriyle dile getirdi. Haccâc'a bağlılığı-nı gösteren şiirlerle Haccâc ve oğlu için kaleme aldığı mersiyelerdeki duygula-rında samimi olmadığı söylenebilir.

Uzun bir ömür süren Ferezdak genel-likle dinî vecibelere karşı ilgisiz kalmış, hayatının sonuna kadar içkiye ve eğlen-ceye olan düşkünlüğü devam etmiştir.

Ancak babasından devraldığı cömertlik hasletini ömür boyu sürdürmüştür. Öte yandan şeytanı hicveden şiirinde ortaya koyduğu gibi zaman zaman hayatında dindarlık dönemleri görülmüşse de bunların pek uzun sürmediği anlaşılmaktadır. Hayatının sonlarına doğru şair Tırrımmâh'la (ö. 125/743) görüştüğü kaydedilmektedir.

Ferezdak'ın 110 (728) yılında öldüğü ve ölümü münasebetiyle kendisi için mersiye söyleyen Cerîr'in de ondan altı ay sonra vefat ettiğine dair rivayetler bulunmakla birlikte (meselâ bk. Ebû'l-Ferec el-İşfahânî, VIII, 93; XXI, 286, 390, 391, 392; Yâkût, XIX, 302) Ebû'l-Ferec el-İşfahânî, Ferezdak'ın "Kâzime günü" ile (112/730) ilgili şiirleri bulunduğunu belirterek bu tarihin yanlış olduğunu ve onun 114 (732) yılında öldüğünü bir başka rivayetin de teyit ettiğini belirtir (*el-Eğânî*, XXI, 390-391). Bazı çağdaş müellifler, bunun yanında Ferezdak'ın Cerîr b. Abdullah el-Hakemî'ye (ö. 112/730) mersiye ve 114 (732) yılında Medine valisi olan Hâlid b. Abdülmelik'e methiye yazmış olmasını da göz önüne alarak bu son tarihin daha isabetli olduğunu kaydederek (M. Muhammed Hüseyin, s. 203; Şâkir el-Fehâm, s. 204-205).

Ferezdak'ın yetiştiği dönemde Basra önemli bir ilim ve kültür merkeziydi. Edebiyatta özellikle hicve çok önem verildiği için Ferezdak da bu sanata ilk önce hiciv şiirleriyle katıldı. Hiciv onda bir karakter haline geldiğinden kendi kabilesine mensup şairler bile onun eleştirisinden kurtulamamışlardır. Hicivlerinde merhametsizdir, hasımlarını acı bir dille eleştirir, âdeta hakaretler yağdırır. Şiirin her türünde örnekler veren Ferezdak fahriyyede çok başarılıdır. Bu sebeple şiirlerinin önemli bir kısmını fahriye ve hicviye teşkil eder. Bu şiirlerde kabilesini, daha çok da kendini över. Devrin büyük ustası Cerîr ile Ferezdak'ın karşılıklı hicivleri, Arap edebiyatında "nakîza" (aynı vezin ve kafiyedeki atışma şiiri) adı verilen türün en olgun örneklerini teşkil etmektedir. Üç Emevî şairi Ferezdak, Cerîr ve Ahtal arasında cereyan eden nakîzaların asıl amacı rakip şairin hicvedilmesi olmakla beraber bu husus Ferezdak'ta kendisi, kabilesi ve onun geçmişiyle övünme şeklinde ortaya çıkar. Onun yaklaşık 66 (685) yılında Cerîr'le başlayan atışmaları her iki şairin aileleri arasındaki rekabetten kaynaklanmaktadır (bk. CERİR b. ATİYYE). Yaşadıkları devrin sosyal ve tarihî özelliklerini yansıtan, dö-

nemine ait çok güzel tasvirler ihtiva eden bu şiirler sadece iki şair arasında kalan basit bedevî hicvi olmakla kalmamış, aynı zamanda iki şairin mensup olduğu kabileler arasında cereyan eden tarihî ve edebî birer münazara haline gelmiştir. Kırk yıl kadar süren bu yarışmada şairlerden hiçbirisi diğerine üstünlük sağlayamamıştır. Ferezdak'ın kasideleri arasında en meşhur olanı, içinde Abdülmelik b. Mervân'ı da methettiği 125 beyitten meydana gelen, bir nesîble (gazel) başlayan ve çok başarılı medih, fahr ve hiciv örnekleri ihtiva eden kasidesidir.

Ferezdak'ın Cähiliye dönemi şiirine çok benzeyen methiyeleri genellikle gazelle başlar, harabe (talel) ve deve tasviri, övdüğü kişiyi kavuşmak isterken karşılaştığı güçlüklerin anlatımıyla devam eder. En çok methiyeyi, kendileriyle iyi ilişkiler kurup câize ve atıyyeler aldığı Emevî ailesi mensupları için yazmış, bunlardan da en fazla Abdülmelik b. Mervân'ın çocuklarını övmüştür. Emevîler'le olan bu yakın ilişkisine rağmen Ehl-i beyt'e duyduğu sevgiyi gizlememiş, bu sevgisi dördüncü imam Zeynelâbidin'i övdüğü meşhur kasidesinde zirveye ulaşmıştır. Bu kasideye öfkelenen Hişâm b. Abdülmelik Ferezdak'ı Mekke ile Medine arasında hapsettirmiş, ancak kendisini hicveden bir kaside nazmettiğini öğrenince hicvinden korkarak onu serbest bırakmıştır.

Ebû Ubeyde'den rivayet edildiğine göre Ferezdak, Cerîr, Küseyyir ve Adî b. Rikâ' gibi şairler Halife Süleyman b. Abdülmelik'in huzurunda bir araya geldiklerinde halife kendilerinden methiye nazmetmelerini istemiş, Ferezdak'ın şiirini dinleyince ötekilere söyleyecek birşey bırakmadığını belirterek onlara söz vermemiştir. Övdüğü kimseleri daha sonra hicvettiği için Ferezdak'ın methiyelerinde samimi olmayıp menfaat düşüncesinin ön planda bulunduğu söylenir. Ancak halife olduğu zaman, devlete karşı isyan eden Yezîd b. Mühelleb'i öldüren Yezîd b. Abdülmelik, şairlere haber göndererek İbn Mühelleb'i hicvetmelerini istemiş, buna yanaşmayan Ferezdak onu daha önce övdüğünü, şimdi ise hicvetmesinin çok çirkin olup kendi kendini yalanlamak anlamına geleceğini söyleyerek affını istemiştir (Cumahî, II, 658).

Eski münekkitle, şiirlerinden örnek (şâhid) olarak büyük ölçüde faydalanan lugat, nahiv ve ahbâr âlimleri onun en güçlü üç Emevî şairinden biri olduğu hususunda görüş birliği içindedir. Nitekim Yûnus b. Habîb, "Ferezdak'ın şiiri olma-

saydı Arapça'nın üçte biri giderdi" demiştir. Cerîr, oğlu İkrime'ye en büyük şairin Cähiliye devrinde Zühreir b. Ebû Sûlmâ, İslâmî dönemde ise Ferezdak olduğunu söylemiştir (*a.g.e.*, I, 64-65).

Ferezdak'ın şiiri büyük ölçüde Cähiliye şiirinin etkisinde olup âdeta yerleşik hayattan etkilenmemiş bir bedevî şiiri gibidir. Güçlü yapısı, akıcı üslubu, belâgat ve fesahatı ile kendine has bir tarzı vardır. Anlam derinliği sebebiyle şiirini şerh edenler arasında farklılıklar görülür. Teşbih, mecaz, kinaye gibi sanatları ustaca kullanmış, ifadelerinde icâzı tercih etmiş ve garîb (nadir) kelimeleri hissettirmeden kullanmaya çalışmıştır. Şairleri birbirine karşı tahrik etmekten hoşlanan Basra Valisi Bisr b. Mervân, Ferezdak, Cerîr ve Ahtal'ın huzurunda bulundukları bir sırada Ahtal'dan Cerîr'le Ferezdak arasında hakemlik yapmasını istemiş, Ahtal ise bunun pek hoş bir şey olmadığını belirttiği halde Bisr'in ısrarı üzerine Ferezdak'ın sözlerinin taştan yontulmuş, Cerîr'inkilerin ise denizden avuçlanmış gibi olduğunu söyleyerek (*a.g.e.*, I, 451, 474) Ferezdak'ın daha güçlü bir sanatkar kabul edilebileceğine işaret etmiştir.

Ferezdak'ın şiirlerinin birçoğu küçük parçalar halinde olduğundan bunlar halk tarafından kolayca ezberlenmiştir. Ancak şiirlerinde müstehcenliğe yer vermesi, bazan bunların arasına Kur'an âyetlerinden ifadeler serpiştirmesi onun inancının zayıflığını ve vicdanî endişesi bulunmadığını göstermektedir. Devrindeki ve daha sonraki Arap şairlerini etkileyen gücüne rağmen şiirlerinde az da olsa kaba, çirkin ve muğlak kelimeler vardır. Onun zayıf iradeli ve korkak olduğu, methi ve hicvi birer silâh gibi kullandığı, hatta zaman zaman başka şairlerin şiirlerinden aldığı parçaları kendisine mal ettiği görülmektedir.

Şiirindeki dinî unsurlar ve ifadeler, bol miktarda özlü sözler (hikem), eskilere ait rivayetler (ahbâr), onun geniş bilgiye ve engin bir kültüre sahip olduğunu göstermekte, şiirleri devrindeki olaylar için tarihî bir belge ve kaynak kabul edilmektedir (Cähiz, I, 321).

Ferezdak divanının bir kısmı, Sultan II. Mahmud'un Ayasofya Kütüphanesi'ne hediye ettiği (nr. 3884) yazma nüshası esas alınarak ilk defa Fransızca tercümesiyle birlikte R. Boucher tarafından neşredilmiş (*Divan de Fêrzdak*, Paris 1870-1875), geri kalan kısmı ise Joseph Hell tarafından ancak yirmi beş yıl sonra yayımlanabilmiştir (*Divan des Farazdak*, München

1900-1901). Bu yayıma Ayasofya nüshasının tıpkıbasımı eklenmiş, eserin sonuna her iki kısmın kafiye ve isim indeksleri konmuş, kasideler numaralanmış ve mukaddimede yazma nüsha hakkında oldukça ayrıntılı bilgi verilmiştir.

Divan daha sonra beş divandan meydana gelen bir mecmua içinde (Nâbîga, Urve b. Verd, Hâtîm et-Tâî, Alkame b. Abe-de, Ferezdak) neşredilmiştir (Kahire 1293; Beyrut 1909). Aynı şekilde *Fuḥûlû's-şu'arâ'* adıyla yayımlanan (nşr. Muhammed Cemâl, Beyrut 1352/1933) bir başka beş divan içinde de (Ferezdak, Nâbîga ez-Züb-yânî, Cemîl Büseyne, Zürrumme, Ümeyye b. Ebû's-Salt) yer almıştır. Ferezdak'ın divanı Abdullah İsmâîl es-Sâvî (I-II, Kahire 1936), Kerem el-Bustânî (I-II, Beyrut 1960) ve eserin Zâhiriyye nüshasının tıpkı basımını yapan Şâkir el-Fehhâm ile (Dımaşk 1385/1965) Mecîd Tarrâd (I-II, Beyrut 1412/1992) tarafından da yayımlanmıştır.

Ebû Ubeyde'nin derleyip İbn Habîb el-Bağdâdî'nin rivayet ettiği Ferezdak ile Cerîr arasındaki atışmalar *Neḳâ'izu Cerîr ve'l-Ferezdak* adıyla birkaç defa yayımlanmıştır. Anthony Ashley Bevan eseri, Oxford nüshasını esas almak suretiyle Londra ve Strassburg nüshalarından da faydalanarak sonuncusu indeks ve lugatçe olmak üzere üç cilt halinde neşretmiştir (Leiden 1905-1912). *Neḳâ'iz*'in nüshaları hakkında ayrıntılı bilgi veren Bevan'ın bu çalışması büyük bir emek mahsulüdür. Yirmi beş kadar nakızanın yer almadığı bu neşirde Ferezdak'la Cerîr'in otuz sekizer nakızası bulunmaktadır. Ayrıca Cerîr'in karşılığı bulunmayan iki nakızasına da yer verilmiştir (nr. 104, 109). Eser Abdullah es-Sâvî tarafından da tahkik olarak iki cilt halinde yayımlanmıştır (Kahire 1935). Bu konuda Zühayrî'nin *Neḳâ'izu Cerîr ve'l-Ferezdak* adlı bir çalışması vardır (Bağdat 1954).

Ferezdak'ın üçüncü eseri kabul edilen İmam Zeynelâbidîn için yazdığı methiye, Muhammed es-Semâvî'nin şerhiyle birlikte *el-Kevâkibû's-semâviyye* adıyla yayımlanmıştır (Necf 1360). Ferezdak'ın divanının dışında bazı şiirleri başka dillere de tercüme edilmiştir (Sezgin, II/3, s. 78).

Ferezdak'ın ölümünden sonra hakkında birçok eser yazılmış olmakla beraber bugün çoğunun sadece adları bilinmektedir. Medâinî'nin (ö. 225/840) *Aḥbârü'l-Ferezdak* ve *Menâkıḥu'l-Ferezdak* adlı kitapları ile (İbnü'n-Nedîm, s.

102, 104) Ebû Ahmed el-Celûdî'nin *Aḥbârü'l-Ferezdak*'ı ve Ebû Bekir es-Sülî'nin aynı adı taşıyan eseri bunlardan bir kaçıdır. Çağdaş müelliflerden Halîl Merdem (Dımaşk 1358), Hannâ Nemr (Beyrut 1939), Fuâd el-Bustânî (Beyrut 1941), Memdûh Hakkı (Beyrut 1950) ve Şâkir el-Fehhâm'ın (Dârü'l-Fikr, ts.) *el-Ferezdak* adlı eserleri bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

- Ferezdak, *Dîvân* (nşr. Mecîd Tarrâd), Beyrut 1412/1992, I-II, nâşirin mukaddimesi; *The Nakaid of Jarir and al-Farazdak* (nşr. Anthony Ashley Bevan), Leiden 1905-12, I-III, nâşirin mukaddimesi; Cumahî, *Fuḥûlû's-şu'arâ'*, I, 64-65, 451, 474; II, 658; Câhiz, *el-Beyân ve't-teb-yîn*, I, 321; İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-şu'arâ'*, Beyrut 1964, I, 381; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, Beyrut 1407/1986, VIII (nşr. Semîr Câbir), s. 93; IX (nşr. Abd Ali Mühennâ), s. 367-388; XXI (nşr. Semîr Câbir), s. 278-407; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Flügel), s. 102, 104, 132, 179-180; Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-edeb*, Kahire, ts. (Dârü'l-Kütübü'l-Misriyye), I, 105-108; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, XIX, 297-303; İbn Hallikân, *Vefeyât*, II, 196; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, I, 141-144; Kureşî, *Cemheretü eş-âri'l-'Arab* (nşr. Ali Fâûr), Beyrut 1406/1986, s. 163; Ahmed eş-Şâyib, *Târîhu's-şi'ri's-siyâsî*, Kahire 1945, s. 265-268; Brockelmann, *GAL*, I, 49-53; *Suppl.*, I, 84-85; O. Rescher, *Beiträge zur Arabischen Poësie*, Istanbul 1956-58, VI/2, s. 75-132, 134-136; Sezgin, *GAS* (Ar.), II/3, s. 72-79; M. Muhammed Hüseyin, *el-Hicâ' ve'l-heccâ'ün ft şadri'l-İslâm*, Beyrut 1389/1969, s. 203-245; Şevkî Dayf, *et-Tetavvur ve't-tecdid fi's-şi'ri'l-Emevî*, Kahire 1977, s. 131-218; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, I, 649; Blachère, *Târîhu'l-edeb*, s. 584-597; a.mlf., "Al-Farazdak", *EI*² (İng.), II, 788-789; Lawrence I. Conrad, "Farazdaq, al", *Dictionary of the Middle Ages* (ed. J. R. Strayer), New York 1989, V, 12-13; Şâkir el-Fehhâm, *el-Ferezdak*, [baskı yeri ve yılı yok] (Dârü'l-Fikr); Joseph Hell, "Al-Farazdak's Lieder auf die Muhallabiten", *ZDMG*, LIX (1905), s. 589-621; LX (1906), s. 1-48; Pieter Smoor, "Al-Farazdaq's Reception by Contemporaries and Later Generations", *JAL*, XX/2 (1989), s. 115-127; A. Schaade, "Ferezdak", *IA*, IV, 556-558; Azmi Yüksel, "Ahtal", *DİA*, II, 183-184; Zülfikar Tüccar, "Cerîr b. Atıyye", a.e., VII, 412-413.

ALİ ŞAKİR ERGİN

FERGAN, Eşref Edip

(bk. EŞREF EDİP FERGAN).

FERGANA

Orta Asya'da coğrafi bir bölge.

Genellikle Fergana vadisi şeklinde anılan ve Tanrı dağları ile Alay dağları arasında yer alan bölgenin toprakları Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan arasın-

da bölünmüştür; bunlardan Özbekistan Cumhuriyeti'nde kalan kısım idarî bir birim teşkil eder ve buranın merkezi olan şehrin adı da Fergana'dır. Üçgen şeklindeki Fergana vadisi 23.000 km² yüzölçümünde ve kabaca 300 km. uzunluğunda, 70 km. genişliğindedir; kuzeyden Tanrı dağlarının Çotkal silsilesi, kuzeydoğudan Fergana dağları, güneyden Alay ve Türkistan sıradağları ile çevrilmiştir. Batıda 7 km. genişliğinde bir geçitle Açlık steplerine bağlı büyük bir çöküntü alanı olan vadinin önemli bir bölümü tarım arazisi, orta kısımları ise çöldür. Etraftaki dağlardan inen ırmakların suladığı verimli topraklara, Sovyet döneminin sulama sistemleriyle kazanılan yeni tarım alanları da katılmıştır. Bölgede yazların sıcak, kışların soğuk geçtiği bir kara iklimi görülür; özellikle batı taraflarına az yağmur düşer. Çoğundan sulama için faydalanan akarsuların başlıcası Siriderya'dır. Orta Asya'nın en önemli tarım merkezi olan Fergana vadisinde pamuk, pirinç, meyve ve ham ipek üretimi gelişmiştir. Bunların yanında zengin bir maden potansiyeli de mevcuttur ve kömür, petrol, civa, anti-mon, ozokerit gibi madenler işletilir. Bölge Orta Asya'nın en yoğun nüfuslu yörelerinden biridir; içinde Fergana, Endican, Hokand, Hıve, Merginân, Nemgân, Hikon, Kuvasay, Riştön, Hamza ve Yıpan gibi önemli şehirler bulunmaktadır.

Milâttan önce II. yüzyılın sonlarına doğru Çinliler tarafından bilinen bölgede yetmiş kadar yerleşim merkezi vardı ve halkın nüfusu 300.000'i buluyordu. Çinliler buraya demir işçiliğini getirmiş, kendileri de Ferganalılar'dan üzüm ve hayvan yemi olarak yonca yetiştirmeyi öğrenmişlerdi. Çinliler'in milâttan önce 104 ve 101 yıllarında Fergana'ya karşı askerî sefere çıktıkları biliniyorsa da sonuçları hakkında bilgi yoktur. Pei-şi adlı bir seyyah milâttan sonra V. yüzyıl Fergana'sı hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir. Ona göre 1,5 kilometrelik bir çevresi olan başşehir Kâsân'da koç şeklindeki altından bir taht üzerinde oturan hükümdar çok kalabalık bir orduya sahipti. III. yüzyıldan itibaren aralıksız bir şekilde ülkeyi yöneten hânedanın son hükümdarı 649 yılında Göktürkler'le yapılan bir savaşta öldürüldü. Hükümdarın kardeşi ülkenin küçük bir bölgesinde bir süre daha hüküm sürdüyse de toprakların hemen hepsi Göktürkler'in eline geçti.